

2006-2007

[Tentoonstelling](#) / [Exposition](#) / [Exhibition](#)

Wonen in Welvaart

Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen, 1948-1973

13.10.2006 - 19.11.2006

Inleiding

Het Centrum Vlaamse Architectuurarchieven en het Vlaams Architectuurinstituut presenteren met 'Wonen in Welvaart. Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen, 1948-1973' voor het eerst een breed opgezette thematische tentoonstelling in deSingel. Het project groeide uit een samenwerking met onderzoekers en experts aan Vlaamse universiteiten.

Wonen in Welvaart belicht hoe in Vlaanderen de evolutie van de wooncultuur nauw was verbonden met de uitbouw van de welvaartsstaat in de periode 1948 tot 1973. Na de Tweede Wereldoorlog werd een eigen huis, liefst buiten de stad, met een volledig uitgeruste keuken en badkamer, een garage voor de eigen auto, centrale verwarming, nieuwe meubels en een televisietoestel voor steeds meer Vlamingen een optie. Wonen werd een maatstaf voor welvaart. De tentoonstelling toont onder meer plannen, foto's, maquettes, beelden uit interieurtentoonstellingen van zowel architecten, bewoners, huisvestingsmaatschappijen als 'woonopvoedende' organisaties zoals de Katholieke Arbeidersvrouwen of de Boerinnenbond. Wonen in Welvaart brengt dit rijk en zeer verscheiden materiaal over de recente geschiedenis van het wonen in Vlaanderen voor het eerst samen en maakt het toegankelijk voor een breed publiek.

Historisch kader

'Wonen in Welvaart' roept verschillende beelden op. Voor de meeste Vlamingen betekent het een eigen gezinswoning, uitgerust met een volledig ingerichte badkamer, een keuken met elektrische apparaten, een woonkamer met televisie, een garage voor de auto. Het ideaal is het eigen huis met tuin, gelegen in een groene omgeving, ver weg van de stad.

Vlak na de Tweede Wereldoorlog was dit eerder uitzondering dan regel. In 1947 verkeerde 67% van de woningen in slechte staat. Veel woningen hadden geen toilet in huis en badkamers waren geen alledaagse begrippen. 83% van de woningen had geen aansluiting op openbare riolering en ook de watervoorziening liet veel te wensen over. Ook privacy, vrije tijd en bestaanszekerheid waren voor de meeste mensen een verre droom.

Dit veranderde grondig met de uitbouw van de welvaartsstaat na de Tweede Wereldoorlog. De welvaartsstaat was een maatschappelijk stelsel dat zich in West-Europa in de loop van de jaren vijftig en zestig ontwikkelde. Het combineerde een vrijmarkteconomie met een uitgebreide sociale zekerheid. Er leefde een optimistisch geloof dat economische en technologische vooruitgang de lang beloofde algemene welvaart voor iedereen zou brengen.

Het voorzien van goedkope, functionele en hygiënische woningen voor de hele bevolking was een van de speerpunten van de welvaartsstaat. Er werd een algemeen woonbeleid ontwikkeld. Specifiek voor België is dat het woonbeleid bijna volledig was toegespitst op eigendomsverwerving van eengezinswoningen en op particulier initiatief.

Deze principes vormden de basis voor de Wet De Taeye (1948), de eerste huisvestingswet van grote draagwijdte na de Tweede Wereldoorlog. De Wet De Taeye had een katholieke achtergrond en stimuleerde de bouw van eengezinswoningen. De wet gaf een enorme stimulans aan de private woningbouw. Ze was vooral een groot succes in Vlaanderen dat overwegend katholiek en landelijk was. De Wet De Taeye was ongetwijfeld een van de belangrijkste voedingsbodems voor het karakteristieke Vlaamse 'wilde wonen'. In 1949 volgde de Wet Brunfaut die het Nationaal Fonds voor de Huisvesting in het leven riep dat de nationale bouwmaatschappijen (de Nationale Maatschappij voor Goedkope Woningen en

Woonvertrekken en de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom) en de infrastructuurwerken bij collectieve woningbouw financierde.

De Wet Brunfaut was gericht op de laagste inkomenscategorieën en kan beschouwd worden als de 'sociale tegenhanger' van de Wet De Taeye. In de schoot van deze wet ontstonden enkele collectieve woonblokken zoals die in de wijken Kiel of Luchtbal (Antwerpen). Een van de meest prestigieuze collectieve projecten was de Modelwijk, ontworpen voor de wereldtentoonstelling van 1958. Een derde peiler van het huisvestingsbeleid was de Wet op de Krotopruijing uit 1953 die de bestrijding van krotten regelde. Samen vormden de drie wetten de basis van een algemene woningpolitiek. Ze moesten zoveel mogelijk gezinnen een geschikte en comfortabele woning verschaffen. Dit doel was niet alleen sociaal, maar ook economisch. Met de uitbouw van de welvaartsstaat werd de 'volkswoning' niet alleen een sociale zaak, maar ook een economisch product dat de nationale economie moest aanzwengelen.

Naast het woonbeleid droegen ook verschillende sociale voorzieningen bij tot het 'Wonen in welvaart'. Zij stimuleerden de stijging van de levensstandaard en de koopkracht. Dat bracht ingrijpende veranderingen in het dagelijkse leven met zich mee. Het ging de Vlaming geleidelijk aan financieel steeds beter af. De auto deed zijn intrede. Steeds meer mensen konden zich een eigen woning veroorloven. De bouw van nieuwe woningen nam veel ruimte in beslag en leidde tot wildgroei en lintbebouwing. Het wonen kwam steeds meer in het centrum van het maatschappelijk debat te staan. Wat is wonen? Hoe 'goed' te wonen en hoe het huishouden rationaliseren? Het waren cruciale vragen in het discours van middenveldorganisaties zoals de Boerinnenbond en de Christelijke Arbeidersvrouwen. Ook in commerciële vrouwentijdschriften en televisieprogramma's kwamen deze vragen aan bod. De 'moderne vrouw' werd daarin aangesproken als organisatrice van het huishouden en als de binnenhuisarchitecte. Een heel gamma aan handboeken, tijdschriften en catalogi kwam op de markt. Modellen van wonen werden aangeprezen in modelwoningen en -interieurs, beurzen, lezingen en televisieprogramma's: wooncultuur werd een commercieel product.

De opening van Expo 1958 kondigde de jaren zestig aan met hun onstuitbaar geloof in nieuwe technologieën en de consumptiemaatschappij. Van werkloosheid was nagenoeg geen sprake meer. De lonen en de levensstandaard stegen snel. Parallel met de stijgende welvaart nam het aantal woningen, de grootte en de kwaliteit van de huizen en de investering in meubelen, inrichting en uitrusting zienderogen toe. Halverwege de jaren zestig woonde meer dan de helft van de Belgen in een eigen huis. De meeste woningen waren aangesloten op riolering en het waterleidingsnet. Badkamers, toilet met spoeling, garages, de televisie en centrale verwarming waren geen uitzondering meer. In de jaren zestig nam ook de stadsvlucht toe. Jonge gezinnen, die steeds mobieler werden, gingen op zoek naar groen en open ruimte. De afstand tussen wonen en werken werd groter. Suburbanisatie werd de ruimtelijke uitdrukking van de welvaartsstaat. Tegelijkertijd voltrok zich de teloorgang van de binnenstad. De jaren zestig waren de periode van de grote sloop en krotopruijing in de binnensteden. In Brussel maakten historische wijken plaats voor grote bouwprojecten als het Berlaymontgebouw, de Zuidertoren, het WTC en modernistische woonblokken. In de private sector nam de appartementenbouw een vlucht. In bijna iedere stad verschenen de typische Amelinckx-appartementsgebouwen.

De nauwe verbinding tussen de uitbouw van de welvaartsstaat en het domein van wonen en huisvesting deed zich in nagenoeg alle landen van Europa voor. Bijzonder voor Vlaanderen is het specifieke samenspel van de drie hoofdrolspelers van de welvaartsstaat: de overheid, het middenveld en de vrije markt. Specifiek voor België, en zeker Vlaanderen, is de rol van het private initiatief (gezinnen en vrije markt) en de sterke aanwezigheid van het verzuilde middenveld.

De individuele woning mocht in Vlaanderen dan wel de bouwsteen van de welvaartsstaat zijn, ook experimenten met serieproductie, modernistische hoogbouw of de satellietstad maakten deel uit van het naoorlogse wonen. Deze modellen maakten vooral in de publieke sector en in kringen van architecten en stedenbouwkundigen opgang. Grootschalige bouwprojecten of seriematige productie van woningen waren in Vlaanderen echter eerder uitzondering dan regel. De geschiedenis van de grote

sociale woningprojecten was er vooral een van vertragingen, van het niet uitvoeren van collectieve voorzieningen en van financiële problemen. Ook deze geschiedenis maakt deel uit van de erfenis van de jaren vijftig en zestig.

De tentoonstelling

De tentoonstelling brengt via een tiental gevallenstudies uit recent onderzoek een aantal belangrijke actoren in beeld die betrokken waren bij deze stijging van het wooncomfort: het premiestelsel De Taeye uit 1948, de woontentoonstellingen van de Katholieke Arbeidersvrouwen en de Boerinnenbond, het sleutel-op-deur-aanbod van een bouwpromotor, maar ook 'modeloperaties' zoals de Modelwijk van Renaat Braem voor de werelddentoonstelling van 1958 of de satellietstad Nieuw Sledderlo in Genk. De tentoonstelling verruimt daarbij het blikveld en kijkt hoe nieuwe ideeën over wonen vanuit België ambieerden om de wereldwijde woningnood op te lossen. Typische voorbeelden zijn het Office des Cités Africaines (OCA) en de woonmodellen van de ingenieur Georges Patfoort. Elke uitgewerkte voorbeeldstudie bundelt een rijke selectie archiefmateriaal uit diverse collecties zoals architectuurarchieven, bedrijfsarchieven en beeldmateriaal uit private collecties. Op die manier brengt de tentoonstelling een overzicht van een aantal 'woonmodellen' die bepalend waren voor de naoorlogse wooncultuur, en de wijze waarop ze op verschillende bewaarplaatsen zijn gedocumenteerd.

1)

De Wet De Taeye (1948)

De individuele woning als bouwsteen van de welvaartsstaat

De eerste grote huisvestingswet na de Tweede Wereldoorlog was de Wet De Taeye, die de katholieke visie op de rol van de staat in de woningbouw weerspiegelde. Ze voorzag in premies voor de bouw van nieuwe woningen door particulieren en ook in een staatswaarborg voor private leningen bij erkende kredietmaatschappijen. Het doel van de wet was een antwoord te geven op de nood aan bescheiden woningen, en tegelijk ook de bouwsector te stimuleren. Tot 1960 legde De Wet De Taeye geen inkomensgrens op, maar werden maximale bewoonbare oppervlaktes gedefinieerd.

De Wet De Taeye was in Vlaanderen een groot succes. In 1954 werd met veel luister de uitreiking van de 100.000e premie gevierd. Tot een derde van de naoorlogse woningbouw werd met behulp van de premie gerealiseerd. In de jaren vijftig waren dat vooral rijwoningen.

De wet De Taeye leidde, in combinatie met de opkomst van de auto, tot een ruimtelijke groei die vele dorpen letterlijk uit hun voegen deed barsten. Nieuwe woningen werden niet meer in dorpskernen of steden gebouwd, maar in verspreide slagorde over het hele grondgebied: in de rand, als lintbebouwing langs de bestaande toegangswegen en als halfopen of open bebouwing op nieuwe verkavelingen.

(onderzoek: Katrien Theunis)

2)

De Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom (NMKL) Modelplannen voor het platteland in de jaren vijftig

Twee nationale bouwmaatschappijen stonden al van voor de Tweede Wereldoorlog in voor de publieke volkshuisvesting. De Nationale Maatschappij voor Goedkope Woningen en Woonvertrekken (NMGWW) bouwde vooral in stedelijke gemeenten terwijl de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom (NMKL) hoofdzakelijk in landelijke dorpen actief was en ook koopwoningen bouwde. Met de Wet Brunfaut uit 1949 die de financiering van de sociale woningbouw regelde, steeg hun activiteit aanzienlijk. De NMKL bevond zich op het kruispunt van de sociale woningbouw en de private markt: met premies van De Taeye kon een NMKL-woning worden gekocht.

De NMKL had als bewuste strategie om volkswoningen over het platteland te spreiden. Het zou arbeiders meer aan de grond binden. Bovendien konden gezinnen daardoor een moestuin houden als appeltje voor de dorst. De wijken die her en der in Vlaanderen verrezen, sloten aan bij een verlangen buiten de stad te wonen en zelfvoorzienend te zijn.

Zoals de NMGWW gaf de NMKL modelplannen uit. De plannen tonen een groeiende aandacht voor welvaart (comfort, vrije tijd en ontspanning) en privacy in het gezin. De landelijke volkswoning werd voortaan, net als de stedelijke volkswoning, opgebouwd uit een 'dagzone', met een woonkamer en een werkkeuken, en een 'nachtzone', met slaapkamers en een badkamer. Het wonen op het platteland werd langzaam gemoderniseerd.

3)

De Boerinnenbond en de Katholieke Arbeidersvrouwen Woontentoonstellingen en 'goed wonen' in de jaren vijftig

In de jaren vijftig speelden privaatrechterlijke organisaties een cruciale rol in de samenleving. Samen vormden ze 'het middenveld'. Ze richtten zich tot verschillende doelgroepen (socialistisch, liberaal of katholiek, mannelijk of vrouwelijk, landelijk of stedelijk) en bemiddelden tussen 'de massa' en de overheid. Vooral vrouwenorganisaties hadden daarbij veel oog voor het wonen. Ze gaven hun leden voorlichting over comfort en hygiëne, interieurs en het huishouden in de nieuwe welvaartsstaat. Hier worden de voorbeelden van de Boerinnenbond en Katholieke Arbeidersvrouwen getoond. Als katholieke organisaties ondersteunden ze het beleid dat was gericht op eigendom en eengezinswoningen. Ze koppelden morele thema's aan dit ideaal: de nadruk lag op een hecht gezinsleven en de centrale rol van de vrouw in de woning. Het huis werd een symbool van geluk. Archiven van middenveldorganisaties vertellen een boeiend verhaal over de wijze waarop deze ideeën bij de leden werden gebracht.

Zo organiseerden de Katholieke Arbeidersvrouwen de tentoonstellingen 'De Thuis'. De Boerinnenbond bood met 'Het huis onzer dromen' een alternatief voor de landelijke vrouwen. (onderzoek: Fredie Floré)

4)

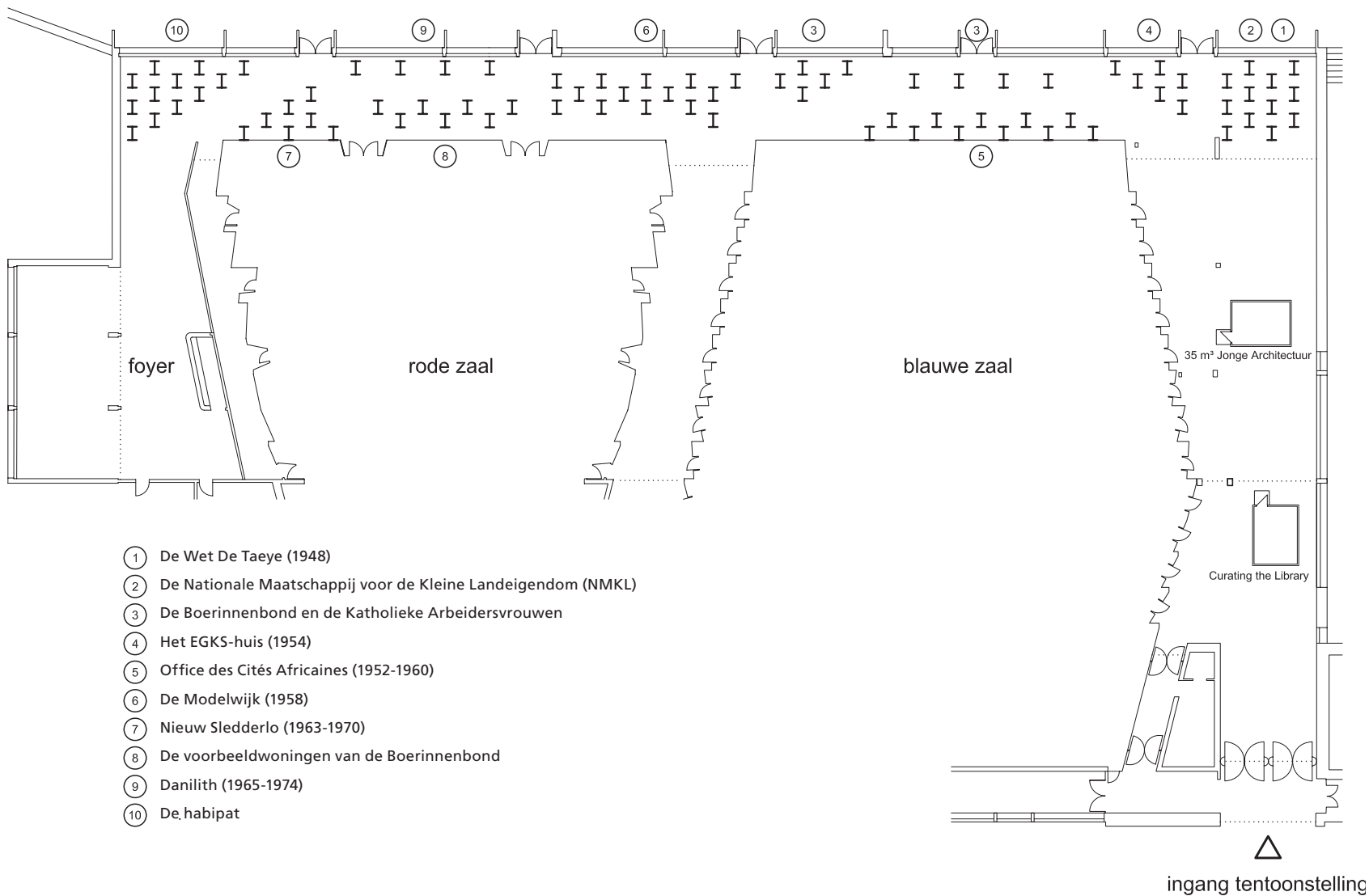
Het EGKS-huis (1954)

Een uniek experiment met prefabricatie

De Wet De Taeye stimuleerde het particuliere initiatief in de woningbouw. Moderne architecten waren echter overtuigd dat alleen industriële en seriematig ontworpen woningen konden voldoen aan de nood aan goedkope en degelijke woningen. Het EGKS-huis van Léon Palm en Willy Van Der Meeren was op dit vlak een uniek experiment. De architecten hoopten dat de woning in aanmerking zou komen voor het 'experimenteel bouwprogramma' voor mijnwerkershuisvesting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS). Op de Internationale Jaarbeurs te Luik presenteerden ze een prototype van de geprefabriceerde woning. Die was uitgerust met een ingerichte

Scalemodel of the Modeldistrict from Renaat Braem et al., presented on the World exhibition of 1958 in the Heizelpark in Brussels, 1958 © VIOE

keuken, badkamer en verwarming aangedreven door een centrale kachel. De basis van het bouwsysteem bestond uit een portiek in geplooid plaatstaal die alle elektriciteitsleidingen centraliseerde. Het EGKS-huis was ook revolutionair door de open planopbouw en ruimtelijke werking.

In tegenstelling tot de oorspronkelijke ambitie van de architecten kwam er geen toepassing op grote schaal. De selectie uit het archief van Willy Van Der Meeren die hier wordt getoond, documenteert het prototype van het EGKS-huis en de voornaamste verwezenlijkingen.

(onderzoek: Mil De Kooning)

5)

Office des Cités Africaines (1952-1960)

Modern wonen in Congo

In Vlaanderen kwam het nooit tot industriële serieproductie van gezinswoningen op grote schaal. Wat in het thuisland niet mogelijk was, werd door het Office des Cités Africaines (OCA) gerealiseerd in Congo. OCA was een parastatale instelling die binnen het Tienjarenplan voor de economische en sociale ontwikkeling van Belgisch Congo 35.000 modernistische woningen bouwde, gespreid over wijken voor 8.000 tot 10.000 inwoners in de periferie van grote steden. OCA plande de woningbouw centraal en maakte gebruik van gestandaardiseerde woningtypes. Omwille van de hoge woningnood lag de klemtoon op woningbouw. OCA bouwde echter ook kerken, scholen en gemeenschapscentra, en was verantwoordelijk voor de volledige uitrusting (elektriciteit, riolering) en aankleding van de wijken.

De plannen, tekeningen en fotografische opnames die het Afrika-Archief bewaart, documenteren een van de meest indrukwekkende reeksen huisvestingsprojecten uit de Belgische architectuurgeschiedenis. Ze tonen een residentieële architectuur die resoluut de kaart van industrialisatie en standaardisatie trekt. Bij de onafhankelijkheidsstrijd moesten de gebouwen van OCA er aan geloven. Ze werden door de inlandse bevolking gelezen als een symbool van onderdrukking en als een verregaande regulering van het dagelijks leven.

(onderzoek: Bruno De Meulder)

6)

De Modelwijk (1958)

Collectief wonen in een park

Een van de meest prestigieuze hoogbouwprojecten in de naoorlogse periode was de Modelwijk, ontworpen voor de Wereldtentoonstelling van 1958 in Brussel. Ze moest er het vooruitstrevend karakter van de publieke huisvesting in België tonen. Een team van architecten, waaronder Renaat Braem, ontwierp een stadsdeel voor 5.000 inwoners als een 'eiland van orde' in de chaos van de voorstad. De Modelwijk volgde de principes van CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne): hoogbouw, de scheiding van voetgangers- en autoverkeer, de nadruk op gemeenschappelijke voorzieningen en groene ruimte.

Renaat Braem speelde een belangrijke rol in het ontwerp.

Tekeningen en schetsen, waarvan voor het eerst een selectie wordt getoond, illustreren zijn visie dat architectuur kan bijdragen aan een nieuwe maatschappij. Het utilitaire niveau van het 'wonen in welvaart' (comfort, hygiëne en functionaliteit) wordt daarbij overstegen. Gemeenschappelijke voorzieningen (een sociaal centrum, scholen, een kerk, winkels, ...) krijgen een monumentale uitdrukking. De bouw van de Modelwijk nam meer dan 10 jaar in beslag. Het merendeel van de gemeenschappelijke voorzieningen en de eengezinswoningen, die een tegengewicht moesten vormen voor de woontorens, werden niet uitgevoerd. Op Expo 58 was enkel een maquette te zien.

(onderzoek: Jo Braeken en Karina Van Herck)

7)

Nieuw Sledderlo (1963-1970)

Het model van de satellietstad

Het menswaardig huisvesten van 'gastarbeiders' werd een belangrijk aandachtspunt in de jaren 60. De invoer van nieuwe arbeidskrachten was noodzakelijk voor de verdere ontwikkeling van industrie en welvaart in Vlaanderen.

Het stadsbestuur van Genk gaf in 1963 naar aanleiding van de nieuwe vestiging van autofabrikant Ford de opdracht voor het ontwerp van een companytown voor 150.000 inwoners, nabij het gehucht Sledderlo. De Nederlandse stedenbouwkundige

Van Embden werd hiervoor geëngageerd. Hij deed een voorstel voor een satellietstad, een stedenbouwkundig model dat ook werd toegepast door Groupe Alpha rond Brussel, het Office des Cités Africaines in Congo en zelfs door de NMKL in Vlaanderen. Van Embden bedacht de satellietstad 'Nieuw-Sledderlo' als een integraal woonmilieu: een combinatie van private en collectieve functies, van rijwoningen en galerijflats met daartussen grote collectieve groengebieden.

De archieven van 'Nieuw-Sledderlo' vertellen de opmerkelijke geschiedenis van een woonmodel dat verbonden is met het uitwuiwen van de kolennijverheid in de Limburgse Kempen en de verwelcoming van de nieuwe consumptie-economie.

(onderzoek: Michael Ryckewaert)

8)

De voorbeeldwoningen van de Boerinnenbond

De bevordering van huishoudelijk comfort in de jaren zestig

In de jaren zestig scoorden de Belgische woningen lager op het vlak van modern comfort dan het Europese gemiddelde. In 1961 beschikte 21% van de gezinnen niet over een stofzuiger, boenmachine, koelkast, televisietoestel, elektrische naaimachine, wasmachine en centrifuge. Alle middenveldorganisaties spanden zich in om de achterstand bij te benen. Via voorlichtingsprogramma's trachtten ze hun leden te overtuigen van de voordelen van moderne keukens, badkamers, centrale verwarming, enzovoort. Over 'ontspanningstechnologie' zoals de televisie waren ze minder enthousiast.

Op het platteland was de situatie nog schrijnender dan in de steden. Bijgevolg had de Boerinnenbond extra aandacht voor huishoudtechnologie. In 1962 richtte ze de Dienst Wonen op die via het ledenblad, voordrachten en speciale boekjes 'techniek in huis' promootte. Elk jaar werd een voorbeeldwoning geselecteerd waarin iedereen de nieuwste comfortvoorzieningen kon bewonderen. De wijze waarop de Boerinnenbond in de jaren zestig comfort promootte, illustreert dat het discours over 'goed' wonen werd ingeruild voor een meer consumentgerichte aanpak. De resultaten bleven niet uit. Tijdens de 'golden sixties' nam het aantal elektrische toestellen spectaculair toe.

(onderzoek: Els De Vos)

9)

Danilith (1965-1974)

Massaproductie van woningen in de private sector

De vrije markt speelde een belangrijke rol in de verspreiding van het wooncomfort voor de massa. Na de oorlog groeiden veel aannemers tot grote bedrijven uit. De firma Danilith-Delmulle nv is hiervan een goed voorbeeld. Ze ontwikkelde een systeem van prefab. Daarmee bouwde ze een groot aantal woningen binnen het premiestelsel van De Taeye, in de kijkdorpen van de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom en de Nationale Huisvestingsmaatschappij en zelfs als voorbeeldwoning van de Boerinnenbond.

Uiteindelijk was Danilith vooral actief op de private koopmarkt. De firma prees woningen aan via een marketingsysteem van folders, verkopers en kijkwoningen. De stijging van de koopkracht maakte immers voor vele mensen het ideaal van een individuele nieuwbouwwoning in het groen een realistische optie. Het rijwoningtype werd daarbij ingewisseld voor achtereenvolgens de bungalow, de villa en de fermette.

De archieven van aannemers als Danilith vertellen het verhaal van de verschuiving van een collectieve naar een individuele invulling van welvaart en de verschillende woonmodellen die daarbij horen.

(onderzoek: André Loeckx en Kathy Van Hulle)

10)

De habipat

Wonen in een plastic-mal

De komst van plastics in de woning symboliseerde in de jaren zestig de naoorlogse welvaart. Kunststof lag ook aan de basis van nieuwe woonvormen. Zo ontwikkelde de Belgische professor Patfoort een procédé waarmee in 20 uur een cel van 40m² uit harde kunststof ontstond. Door verschillende 'cellen' te koppelen en er vensters in te brengen, ontstonden 'habipat-woningen'. Patfoort meende dat ze wereldwijd de woningnood zouden oplossen en zo de welvaart konden verspreiden. Patfoort hechtte veel belang aan de toe-eigening van zijn universeel model door plaatselijke bewoners. Hij betrok ze bij de productie (self-help housing) en stimuleerde de aankleding van de cellen met traditionele materialen.

De Verenigde Naties subsidieerde in 1972 een eerste experiment

in Chili. Later werd het habipat-systeem ingezet voor tijdelijke woningen na aardbevingen of ter vervanging van krotten. Tijdelijkheid werd echter vaak eeuwigheid: tot vandaag de dag leven mensen in habipats. De oliecrisis van 1973 maakte een einde aan het geloof in kunststof als oplossing voor de wereldwijde woningnood.

De getoonde documenten komen uit het persoonlijk archief van Patfoort en illustreren hoe het naoorlogs wonen bij privé-personen is bewaard.

(onderzoek: Tom Avermaete en Karina Van Herck)

Catalogus

Bij de tentoonstelling wordt een rijk geïllustreerd boek uitgegeven met zestien essays over het naoorlogse wonen. Het boek wisselt artikels over concrete gevallenstudies af met beschouwende stukken over naoorlogs wonen van Geert Bekaert, Hilde Heynen en Bruno De Meulder en een essay van Kamiel Vanhole. Een gesprek tussen Ed Taverne en Bruno De Meulder over gelijkenissen en verschillen tussen Vlaanderen en Nederland sluit de bundel af.

'Wonen in Welvaart. Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen, 1948-1973' onder redactie van Karina Van Herck en Tom Avermaete, 010 Publishers, Rotterdam 320 pagina's, Nederlands € 34,50

Colofon

Productie: Vlaams Architectuurinstituut (VAi) / Centrum Vlaamse Architectuurarchieven (CVAA), Antwerpen ism. deSingel internationaal kunstcentrum, Antwerpen

Algemeen directeur deSingel: Jerry Aerts
Curator tentoonstellingen deSingel: Moritz Küng

Algemene coördinatie: Tom Avermaete, Katrien Vandermarliere

Projectleiding: Karina Van Herck (VAi/CVAA)

Samenstelling tentoonstelling: Karina Van Herck en Tom Avermaete

Wetenschappelijk comité: Bruno De Meulder (KULeuven/TU Eindhoven), Mil De Kooning (UGent), Hilde Heynen (KULeuven), André Loeckx (KULeuven), Francis Strauven (UGent)

Inhoudelijke projectgroep en onderzoek gevallenstudies: Tom Avermaete (TU Delft) - Patfoort, Jo Braeken (VIOE) - Modelwijk, Mil De Kooning (UGent) - EGKSHuis, Bruno De Meulder (KULeuven/TU Eindhoven) - OCA, Els De Vos (KULeuven) - Boerinnenbond jaren zestig, Fredie Floré (UGent) - middenveld jaren vijftig, André Loeckx en Kathy Van Hulle (KULeuven) - Danilith, Michael Ryckewaert (KULeuven) - Sledderlo, Katrien Theunis (KULeuven) - De Taeye, Karina Van Herck (VAi/CVAA) - Modelwijk, Patfoort.

Aanvullend onderzoek: Monique Eleb (Paris-Malaquais), Maureen Heyns (KULeuven), Annelies Nevejans (VAi/CVAA), Peter Postelmans (stagiair), Bregje Provo (VAi/CVAA), Marleen Schulte (stagiair), Karina Van Herck (VAi/CVAA)

Projectteam CVAA: Annelies Nevejans (VAi/CVAA), Bregje Provo (VAi/CVAA), Herlinde Van Langenhove (VAi/CVAA)

Productiecoördinatie: Erwin De Muer

Ruimtelijke vormgeving: Jeroen Beerten en Yuichi Suzuki

Grafische vormgeving tentoonstelling: Donuts

Beeldcorrecties: Erwin De Muer

Scans en fotografie: Filip Vanzieleghem, Dirk Milo

Film en videobewerking: Filip Vanzieleghem, Erwin De Muer

Realisatie tentoonstelling: Veerle Vermeyen (deSingel), Frederik Liekens (deSingel), Kevin Cuyvers (deSingel), Miriam Wuisman (deSingel), Erwin De Muer

Onze dank gaat naar Irene Cieraad (TUDelft), Philippe Janssens (Stadim) en Els Witte (VUB) voor het delen van hun wetenschappelijke expertise, naar Moniek Bucquoye, Rik Thomas, André Callens en Nicolas Belaen voor hun inbreng over specifieke casussen, naar Sofie De Cainy voor haar bijdrage aan het project in de eindfase, naar Studio L'Equipe voor de digitalisering van het filmmateriaal, naar het ingenieursbureau Paridaens voor studie van de tentoonstellingselementen en naar Wivina Demeester voor haar steun aan de totstandkoming van dit project.

Voor het ter beschikking stellen van materiaal wensen wij volgende archieven en instellingen te danken: Afrika-Archief/Fod Buitenlandse Zaken, Amsab-instituut voor Sociale Geschiedenis, AMVB Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel, AMVC-Letterenhuis, Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen (APA), Archives d'Architecture Moderne (AAM), Brusselse Gewestelijke Huisvesting gsmatschappij, cv Brusselse Haard, ISACF/La Cambre, Designarchief Vlaanderen, Design Museum Gent, KADOC Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Eigen Schoon vzw, Fondation Le Corbusier, La Fonderie, Fotomuseum Antwerpen, Gezinsbond, Koninklijk Belgisch Filmarchief, Koninklijke Bibliotheek van België, Katholiek Vormingswerk van Landelijke Vrouwen, De Lakense Haard, Mediaoffice, Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (MIAT), Nationaal Geografisch Instituut (NGI), Nederlands Architectuurinstituut (NAi), Philips Company Archives, Provinciaal Archief West-Vlaanderen, ROHM-West-Vlaanderen, Stadsarchief Antwerpen, Stadsarchief Brugge, Stadsarchief, Stadsarchief Genk, Stadsarchief Waregem, Stadsbibliotheek, uGent – Bibliotheek Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, uGent – Centrale Bibliotheek, uGent – Seminariebibliotheek, viva – Socialistische Vrouwen Vereniging vzw, Vlaamse Confederatie Bouw, Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW), Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE), VRT-Beeldarchief, Nieuw Dak.

Voor het ter beschikking stellen van materiaal wensen wij eveneens onze dank te betuigen aan: awg architects, Jo Braeken, Moniek Bucquoye, Gert Defever, Danilith-Delmulle nv, Mil De Kooning, Bruno De Meulder, Els De Vos, Robin Engels, Federale Overheidsdienst voor Werkgelegenheid, familie Focke-Kerckaert, Fortis, Gewestelijke Maatschappij Kleine Landeigendom Mechelen en Omstreken cv, Kurt Herregodts, Linda Roussel, familie Schulte, Jacques Semey, Marc Sleen, Rik Thomas, Steven Van den Bergh, familie Vandendriessche, Charles Vanden-hove et Associés, Charles Vermeersch, Johanna van der Werf, meubelfabriek Van Den Bergh-Pauvers

Oplage: 500

© 2006 deSingel

© 2006 VAi/CVAA

Niets van deze uitgave mag door elektronische of andere middelen, met inbegrip van automatische informatiesystemen, gereproduceerd en/of openbaar gemaakt worden zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Introduction

Vivre à l'ère du confort. Habitation et culture d'habitat en Flandres, 1948-1973 est la première grande exposition thématique que le Centre Flamand des Archives de l'Architecture et l'Institut Flamand d'Architecture organisent au Centre d'Art International deSingel. Ce projet est le fruit d'une étroite collaboration avec une brochette de chercheurs et experts universitaires flamands.

Vivre à l'ère du confort met en exergue le parallélisme entre l'évolution de l'habitat et celui de l'État-providence dans la période 1948-1973. Après la deuxième guerre mondiale, de plus en plus de Flamands rêvent d'avoir leur propre maison - de préférence au vert - avec cuisine équipée, salle de bains, garage, chauffage central, télévision et meubles flambant neufs.

L'habitat devient un critère de bien-être social.

La présente exposition réunit notamment des plans, photos et maquettes non seulement d'architectes, mais aussi d'habitants, de sociétés de logement, d'organisations "pédagogiques" comme les Katholieke Arbeidersvrouwen ou le Boerinnenbond, et de salons de décoration intérieure de l'époque. Ce matériel précieux et très diversifié, montré pour la première fois en vrac au grand public, témoigne, d'une façon particulièrement vivante, d'une page récente de l'histoire de l'habitat en Flandre.

Le contexte historique

Pour la plupart des Flamands, " habiter bien" signifie disposer de sa propre maison : une maison unifamiliale, avec salle de bains équipée, cuisine dotée de tous les appareils électroménagers requis, séjour avec télévision et garage privatif. De préférence une maison avec jardin, située dans un cadre verdoyant, loin de la ville. À l'issue de la deuxième guerre mondiale, ces maisons " idéales" relèvent cependant de l'exception. En 1947, 67% des habitations sont en piteux état. Les maisons sans toilettes ni salle de bains sont légion. 83% d'entre elles ne sont pas reliées à l'égout et de nombreux habitants n'ont pas d'eau courante. Pour le gros de la population en Flandre, l'intimité, les loisirs et la sécurité d'existence demeurent un rêve inaccessible.

Cette situation change avec l'instauration, au lendemain de la guerre, de l'État-providence : une conception du rôle des États occidentaux qui, dans les années cinquante et soixante, s'attacheront à fournir une protection sociale aux citoyens et à corriger les injustices sociales résultant de l'économie du marché. La croissance économique et les progrès de la technologie portent en eux la promesse tant attendue d'un bien-être accessible à tous. Un des fers de lance de l'État-providence est de donner à tout le monde l'opportunité d'accéder à un logement décent et fonctionnel à un prix abordable. En Belgique, la politique de logement repose essentiellement sur l'acquisition de maisons unifamiliales et l'initiative privée.

Ces principes sont à la base de la "loi De Taeye" (1948), la première loi en matière d'aide au logement à large échelle de l'après-guerre. Cette loi CVP instaure une série de mesures d'aide visant à encourager la construction de maisons unifamiliales privées. Elle connaîtra un énorme succès, surtout en Flandre, qui est essentiellement catholique et rurale, mais elle sera aussi à l'origine de cet anarchisme qui caractérise le paysage architectural flamand. En 1949, elle est suivie de la loi Brunfaut qui prévoit la création d'un Fonds national du Logement. Ce fonds, alimenté par une dotation annuelle de l'État, finance la Société Nationale des Habitations et Logements à bon marché et la Société Nationale de la Petite Propriété Terrienne, ainsi que les équipements collectifs des cités de banlieue. La loi Brunfaut est le pendant socialiste de la loi De Taeye, en ce sens qu'elle vise à venir en aide aux plus défavorisés. Cette loi permettra la construction des premiers HLM, notamment dans les quartiers du Kiel et Luchtbal d'Anvers, ainsi

que de la Cité Modèle, un projet collectif prestigieux réalisé dans le cadre de l'exposition universelle de 1958. Le dernier pilier de la politique de logement de l'époque sera la loi du 7 décembre 1953, organisant la lutte contre les taudis.

Ces trois lois ont pour objectif global de permettre à tout un chacun d'accéder à un logement décent. Avec le développement de l'État-providence, la " maison populaire" est non seulement un produit social, mais aussi un produit qui a pour but de relancer l'économie du pays. Cette politique de logement doublée de diverses mesures d'aide sociales se traduit en effet par une élévation du standard de vie et par une augmentation du pouvoir d'achat. Les Flamands sont de plus en plus nombreux à pouvoir se permettre une voiture, voire l'achat d'une maison. Cette situation suscite un boom de la construction sauvage et des constructions linéaires à front de voiries.

L'habitat est de plus en plus au centre du débat social. Quelles sont les normes en matière d'habitat, comment peut-on le rationaliser, etc. ? Les organisations de la société civile comme le Boerinnenbond ou les Christelijke Arbeidersvrouwen, les magazines féminins et les programmes télévisés se penchent sur les dernières tendances et rivalisent de bons conseils. Ils s'adressent à la "femme moderne", hissée au rang de manager ménagère et d'architecte d'intérieur. Le marché est inondé de magazines, revues et catalogues consacrés à l'habitat. Les maisons modèles et les salons de la construction/décoration intérieure se multiplient et drainent de plus en plus de monde. La culture de l'habitat devient un produit commercial à part entière.

L'Expo 58 est annonciatrice de l'essor technologique et de la société de consommation des années soixante. Il y a de moins en moins de chômage. Les salaires augmentent et avec eux le bien-être. Les Flamands investissent massivement dans des maisons de plus en plus spacieuses et confortables. Les magasins de meubles et d'appareils électroménagers font des affaires en or. En 1965, la moitié des Belges possèdent leur propre maison. La plupart des habitations sont reliées à l'égout et ont l'eau courante. Les salles de bains, W.-C. avec chasse d'eau, garages, télévisions et le chauffage central ne relèvent plus de l'exception.

Dans les années soixante, on assiste également à un exode massif des jeunes couples qui, de plus en plus mobiles, quittent la ville pour aller s'installer au vert, toujours plus loin de leur lieu de travail. Autrement dit, l'État-providence se traduit également par

une suburbanisation, ainsi que par l'abandon et le délabrement des centres-villes. L'heure est donc au "grand nettoyage". À Bruxelles, des quartiers historiques entiers sont rasés pour céder la place à des projets de grande envergure comme le Berlaymont, la tour du Midi, le WTC et des cités modernistes. Dans le secteur privé, les immeubles à appartements poussent comme des champignons. Partout en Belgique, on voit apparaître dans le paysage urbain des buildings, type Amelinckx.

Cette corrélation entre le développement de l'État-providence et l'essor du secteur immobilier est un phénomène européen. Typique pour la Flandre est cependant le rôle conjugué des trois grands protagonistes de l'État-providence : le gouvernement, les piliers de la société civile et le marché libre.

En Flandre, l'État-providence rime non seulement avec maisons unifamiliales, mais aussi avec expérimentations : habitations produites en série, buildings modernistes ou villes-satellites. Ces modèles émanent principalement du secteur public, d'architectes et d'urbanistes. En Flandre, les projets immobiliers de grande envergure et les maisons produites en série sont toutefois rares. Quant à l'histoire des grands projets immobiliers sociaux, elle rime avec retards d'exécution, absence d'équipements collectifs et problèmes financiers qui, eux aussi, font partie de l'héritage des années cinquante et soixante.

L'exposition

La présente exposition montre, à travers une dizaine d'études de cas, le résultat de la politique de logement de l'après-guerre (dont la loi De Taeye) doublée d'initiatives émanant tant des piliers de la société civile (expositions de décoration intérieure organisées par les Katholieke Arbeidersvrouwen et le Boerinnenbond) que du secteur privé (maisons clé sur porte d'un promoteur immobilier) et de projets exemplaires, tels que la Cité Modèle de Renaat Braem pour l'Expo 58 ou la ville-satellite de Nieuw Sledderlo à Genk. Cette exposition élargit ainsi notre champ de vision et nous fait également découvrir que la Belgique ambitionnait en outre de mettre ses nouvelles idées en matière d'habitat au profit de la pénurie de logements dans le monde (exemples : l'Office des Cités Africaines (OCA) et les maisons modèles de l'ingénieur Georges Patfoort). Chaque étude de cas est richement illustrée par du matériel photographique et autre en provenance d'archives architecturales, d'archives d'entreprises et de collections privées. Elle donne ainsi un idée des maisons modèles qui ont dicté la culture de l'habitat de l'après-guerre et de la façon dont elles ont été documentées.

1)

La loi De Taeye (1948)

La maison unifamiliale, pierre angulaire de l'État-providence

La loi De Taeye - première loi d'aide substantielle au logement de l'après-guerre - est le reflet du regard que l'Église catholique porte sur le rôle que l'État doit jouer pour favoriser l'accès à la propriété. Cette loi détermine un accroissement sensible des primes à la construction et institue, sous certaines conditions, la garantie de l'État au remboursement des emprunts hypothécaires contractés. Elle a pour objectif non seulement de répondre à la demande en maisons à prix modérés, mais aussi de galvaniser le secteur de la construction. Jusqu'en 1960, la loi De Taeye ne prévoira aucun plafonnement des revenus, se contentant de plafonner la superficie habitable.

La loi De Taeye connaîtra un énorme succès en Flandre. En 1954, l'État fête le 100.000e demandeur de prime. Environ un tiers des maisons datant de l'après-guerre ont vu le jour grâce à ce système d'octroi de primes. Dans les années cinquante, il s'agit principalement de maisons de rangée.

La loi De Taeye, doublée de la vulgarisation de l'automobile, conduit à l'expansion territoriale de nombreux villages qui ne tardent pas à être surpeuplés. Les gens commencent alors à construire en dehors des villes et villages, investissant les terrains en bordure des voies d'accès ou de nouveaux lotissements éparpillés un peu partout.

(recherches : Katrien Theunis)

2)

La Société Nationale de la Petite Propriété Terrienne (SNPPT)/ (NMKL)

Plans modèles pour habitations rurales

Dans les années cinquante, la construction d'habitations sociales est l'affaire de la Société Nationale des Habitations et Logements à bon marché (SNHLBM) et de La Société Nationale de la Petite Propriété Terrienne (SNPPT) : deux sociétés qui existaient déjà avant la deuxième guerre mondiale. La première est spécialisée dans la construction de maisons sociales en milieu urbain et la seconde dans la construction de maisons similaires (mises en vente ou en location) en milieu rural. La loi Brunfaut de 1949, qui régit le financement des habitations sociales, induit un regain considérable de leurs activités. La SNPPT se situe au carrefour du marché social et privé, puisque avec les primes De Taeye, les gens peuvent s'acheter une maison SNPPT.

La SNPPT poursuit une stratégie mûrement réfléchi : les petites propriétés terriennes lient l'ouvrier à la terre et permet aux familles d'avoir un potager et de cultiver leurs propres légumes (atout financier). Les nouveaux quartiers qui surgissent ça et là en Flandre répondent à une demande la population, qui souhaite de plus en plus vivre en dehors des villes et subvenir à ses propres besoins.

Tout comme la SNHLBM, la SNPPT publie des plans modèles qui trahissent un souci accru de bien-être (confort, loisirs et détente) et d'intimité familiale. Les maisons populaires rurales ont désormais, tout comme les habitations urbaines, une aile de jour (séjour et cuisine) et une aile de nuit (chambres et salle de bains). L'habitat se modernise, également à la campagne.

3)

Le Boerinnenbond et les Katholieke Arbeidersvrouwen Salons de décoration intérieure avant la lettre et conseils en matière de logement

Dans les années cinquante, les organisations de droit privé jouent un rôle primordial dans la société. Ensemble, elles forment ce qu'on appelle "la société civile". Elles s'adressent à différents groupes cibles (socialistes, libéraux ou catholiques, hommes ou femmes, vivant en ville ou à la campagne) et se posent en médiateurs entre le "peuple" et l'État. L'habitat est essentiellement l'affaire des organisations de femmes, qui prodiguent à leurs membres des conseils en matière de confort et d'hygiène, d'aménagement intérieur et d'organisation du ménage dans le nouvel État-providence.

En leur qualité d'organisations catholiques, le Boerinnenbond et les Katholieke Arbeidersvrouwen soutiennent la politique gouvernementale, qui encourage les Belges à acheter une maison. Elles ajoutent à cet idéal une dimension éthique, en mettant l'accent sur l'importance de former une famille unie et le rôle de la femme au sein de celle-ci. La maison devient symbole de bonheur. Les archives des organisations de la société civile nous apprennent que pour faire passer ce message à leurs membres, elles organisaient entre autres des expositions comme De Thuis (Katholieke Arbeidersvrouwen) ou Het huis onzer dromen, une alternative pour les femmes de la campagne mise en place par le Boerinnenbond.

(recherches : Fredie Floré)

4)

Les maisons préfabriquées CECA/EGKS (1954)

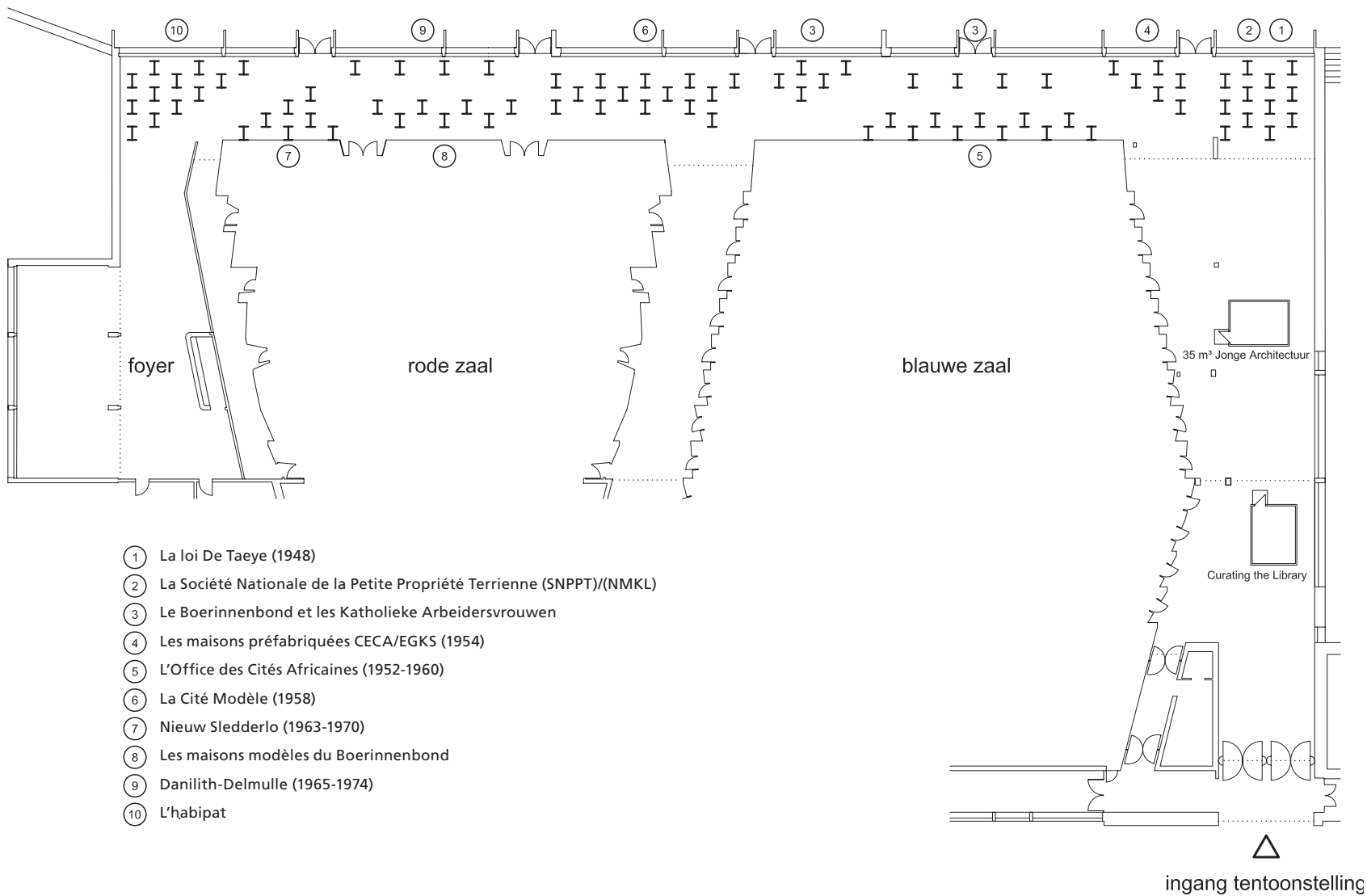
Une expérience unique en son genre

La loi De Taeye stimule l'initiative privée. Les architectes modernes sont cependant convaincus que seule la construction de maisons industrielles produites en série est capable de résoudre le problème de la pénurie de logements décents à prix modéré.

Léon Palm et Willy Van Der Meeren conçoivent une maison préfabriquée avec laquelle ils participent au concours visant à trouver une solution de logement pour les mineurs de la Communauté européenne du charbon et de l'acier (CECA). Leur prototype est exposé à la Foire Internationale annuelle de Liège. Cette maison est dotée d'une cuisine et d'une salle de bains

Scalemodel of the Modeldistrict from Renaat Braem et al., presented on the World exhibition of 1958 in the Heizelpark in Brussels, 1958 © VIOE

- ① La loi De Taeye (1948)
- ② La Société Nationale de la Petite Propriété Terrienne (SNPPT)/(NMKL)
- ③ Le Boerinnenbond et les Katholieke Arbeidersvrouwen
- ④ Les maisons préfabriquées CECA/EGKS (1954)
- ⑤ L'Office des Cités Africaines (1952-1960)
- ⑥ La Cité Modèle (1958)
- ⑦ Nieuw Sledderlo (1963-1970)
- ⑧ Les maisons modèles du Boerinnenbond
- ⑨ Danilith-Delmulle (1965-1974)
- ⑩ L'habipat

équipées et d'un chauffage central alimenté par un poêle. Les conduites électriques sont réunies dans une gaine en tôle d'acier pliée. La maison CECA est également révolutionnaire sur le plan de son concept ouvert et de l'organisation rationnelle de l'espace. Or, contrairement à ce que leurs auteurs avaient espéré, cette maison ne sera jamais produite en grandes séries. Nous vous invitons à découvrir ce prototype et les principales applications de la maison CECA à la lumière du matériel issu des archives de Willy Van Der Meeren.

(recherches : Mil De Kooning)

5)

L'Office des Cités Africaines (1952-1960)

Le logement moderne au Congo

Les maisons industrielles produites en grandes séries ne connaîtront jamais un grand succès en Flandre. Le concept enthousiasme en revanche l'Office des Cités Africaines (OCA), une société parastatale congolaise qui, dans le cadre du plan décennal de développement économique et social du Congo belge, est à la recherche d'une solution de logement moderne et standardisée pour 35.000 familles. L'OCA adopte ce système pour construire divers quartiers de 8.000 à 10.000 habitants à la périphérie des grandes villes. Au-delà de cet objectif prioritaire, l'OCA construira également des églises, des écoles et des centres communautaires, et se chargera de l'aménagement et de l'équipement (électricité, égouts, etc.) de ces quartiers.

Les plans, croquis et photos mis à disposition par l'Archive de l'Afrique documentent un des plus prestigieux projets de logement de l'histoire de l'architecture belge. Ils nous font découvrir une architecture qui joue résolument la carte de l'industrialisation et de la standardisation. Lors de la guerre d'indépendance, la population locale saccagera cependant ces maisons qui, à ses yeux, sont le symbole de la répression et d'une ingérence étrangère dont elle veut précisément s'affranchir.

(recherches : Bruno De Meulder)

6)

La Cité Modèle (1958)

Vivre en collectivité dans un parc

Un des plus prestigieux projets de logement de l'après-guerre est la Cité Modèle, conçue dans le cadre de l'exposition universelle de

1958 à Bruxelles. Cette cité se veut être le témoin de la politique de logement d'avant-garde en Belgique. Une équipe d'architectes, dont Renaat Braem, conçoit une cité pouvant accueillir quelque 5000 habitants, qui se veut être "un havre de paix dans une banlieue chaotique". Cette Cité Modèle répond aux critères du CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne) : construction en hauteur, aménagement de zones vertes et piétonnières et équipements collectifs.

Renaat Braem sera un des ténors de ce projet. Les dessins et croquis, exposés ici pour la première fois, trahissent sa vision selon laquelle l'architecture est susceptible de contribuer à une refonte de la société. Cette vision transcende la dimension utilitaire de l'habitat (aspect confort, hygiène et fonctionnel). Les équipements collectifs (centre social, église, établissements scolaires, magasins, etc.) transposent un engagement et idéal social dans un langage concret monumental.

Les travaux de construction de la Cité Modèle dureront plus de dix ans. Le gros des équipements collectifs et les maisons unifamiliales, qui auraient dû donner la réplique aux buildings, ne seront jamais réalisés. Seule la maquette sera au rendez-vous de l'Expo 58.

(recherches : Jo Braeken et Karina Van Herck)

7)

Nieuw Sledderlo (1963-1970)

Un modèle de ville-satellite

Le logement décent des travailleurs immigrés - indispensables pour faire tourner l'industrie en plein essor en Flandre - est un des grands soucis des autorités dans les années soixante.

En 1963, la Ville de Genk lance, suite à l'implantation sur son territoire d'une nouvelle usine Ford, un concours pour la construction d'une cité ouvrière de 150.000 habitants, près de Sledderlo. Le projet est finalement confié à l'urbaniste hollandais Van Embden qui propose de créer une ville-satellite. Ce modèle sera repris plus tard par le Groupe Alpha dans les environs de Bruxelles, par l'Office des Cités Africaines au Congo et même par la SNPPT en Flandre. La ville-satellite de Van Embden, baptisée "Nieuw-Sledderlo", est conçue comme un projet intégral. Elle allie fonctions publiques et privées, et les maisons de rangée y alternent avec des immeubles à appartements, le tout entrelacé de vastes zones vertes ouvertes à la collectivité.

Les archives de "Nieuw-Sledderlo" racontent l'histoire

passionnante d'une solution de logement modèle, qui est étroitement liée à la fermeture des mines limbourgeoises et à l'essor de la nouvelle économie de consommation.

(recherches : Michael Ryckewaert)

8)

Les maisons modèles du Boerinnenbond

Exhortation à un confort domestique accru

Dans les années soixante, les maisons belges sont moins confortables que la moyenne européenne. En 1961, 21% des ménages ne possèdent pas d'aspirateur, de cireuse, de réfrigérateur, de télévision, de machine à coudre électrique, de machine à laver ni d'essoreuse. Les organisations de la société civile mettent donc tout en œuvre pour tenter de combler ce retard. Par le biais de programmes d'information, elles s'efforcent de convaincre leurs membres des avantages d'une cuisine moderne, d'une salle de bains, du chauffage central, etc. La technologie au service de loisirs, comme la télévision, les enchante en revanche beaucoup moins.

À la campagne, la situation est encore bien plus déplorable que dans les villes. Le Boerinnenbond se focalise donc sur la technologie domestique. En 1962, il fonde un service d'aide au logement (Dienst Wonen) qui, par le biais d'une revue à l'intention de ses membres, d'une série de conférences et de publications ciblées, encourage d'adoption de la technique dans le contexte domestique. Chaque année, il sélectionne en outre une maison modèle, où tout un chacun peut aller admirer les dernières nouveautés en matière de confort.

La façon dont le Boerinnenbond plaide en faveur d'un confort accru dans les années soixante trahit une approche davantage orientée consommation qui, peu à peu, se substitue au discours purement orienté bien-être. Cette tactique ne tarde cependant pas à porter ses fruits, comme en témoigne notamment la hausse spectaculaire des ventes de réfrigérateurs durant les "golden sixties".

(recherches: Els De Vos)

9)

Danilith-Delmulle (1965-1974)

Systèmes de construction de masse à l'intention du secteur privé

La libéralisation du marché contribue considérablement à la

vulgarisation du confort de masse. Dans les années d'après-guerre, plus d'un petit entrepreneur devient grand. La société Danilith-Delmulle en est un bel exemple. La loi De Taeye jouant en sa faveur, la société construit un nombre impressionnant de maisons préfabriquées - selon un système dont elle a le brevet et dont le résultat peut être admiré notamment dans les villages modèles de la Société Nationale de la Petite Propriété Terrienne, voire de la Société Nationale des Habitations et Logements, et est hissé au rang de maison modèle par le Boerinnenbond.

Danilith n'en demeure pas moins principalement actif dans le secteur privé. La société dispose d'un système de marketing bien huilé. Par le biais de dépliants toutes boîtes, d'un réseau de vendeurs et de maisons modèles, elle table sur le grand public qui, disposant désormais plus grand pouvoir d'achat, peut envisager de réaliser son rêve : bâtir une maison unifamiliale loin du tohu-bohu des grandes villes. Spécialisée au départ dans la construction de maisons de rangée, la société se recyclera au fil des années dans la construction de bungalows, de villas et de fermettes.

Les archives d'entreprises de construction comme Danilith témoignent d'une individualisation progressive de la notion de confort et bien-être et des différentes solutions proposées pour répondre à cette évolution.

(recherches : André Loeckx et Kathy Van Hulle)

10)

L'habipat

Vivre dans un conteneur en matière synthétique

Dans les années soixante, les matières synthétiques utilisées dans la construction et décoration de maisons symbolisent le bien-être de l'après-guerre. Elles inspirent également de nouvelles formes d'habitat. Le professeur belge Patfoort développe par exemple un procédé permettant de produire, en l'espace d'une vingtaine d'heures, une sorte de caisson de 40m³ en matière synthétique rigide. Les maisons "habipat" résultent de l'assemblage de plusieurs de ces caissons, percés de fenêtres. Patfoort est convaincu que son procédé permettrait de résoudre le problème du logement et apporterait ainsi un plus de confort à l'échelle planétaire. D'où le caractère universel et le prix très abordable de ces maisons modulables. Patfoort implique les habitants locaux dans leur construction (self-help housing) et préconise de les revêtir de matériaux traditionnels.

En 1972, les Nations-Unies subventionnent un premier projet expérimental au Chili. Plus tard, le système habipat sera utilisé pour offrir un abri temporaire aux sinistrés de tremblements de terre ou aux habitants de maisons déclarées insalubres. Or, ce qui est censé être une solution temporaire souvent s'éternise : de nos jours, il est toujours des gens qui vivent dans des habipats. En 1973, la crise du pétrole fera cependant voler en éclat le rêve selon lequel les matières synthétiques résoudraient le problème de la pénurie de logements dans le monde.

Les documents exposés ici sont issus des archives personnelles de Patfoort.

(recherches : Tom Avermaete et Karina Van Herck)

traduction: Michèle Thys

Catalogue

L'exposition est accompagnée d'un ouvrage richement illustré, dans lequel les articles portant sur des études de cas concrets alternent avec des essais sur l'habitat de l'après-guerre de la plume de Geert Bekaert, Hilde Heynen et Bruno De Meulder. Il contient également un entretien au cours duquel Ed Taverne et Bruno De Meulder parlent des points communs et des différences entre la Flandre et les Pays-Bas.

Wonen in Welvaart. Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen, 1948-1973, Karina Van Herck et Tom Avermaete, 010 Publishers, Rotterdam
320 pages, en néerlandais
€ 34,50

Colofon

Cet ouvrage est publié à l'occasion de l'exposition Wonen in Welvaart. Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen 1948-1973, Centre d'Art International deSingel, Anvers, 30 novembre 2006 - 14 janvier 2007.

Éditeurs responsables :
deSingel Centre d'Art International, Anvers
l'Institut Flamand d'Architecture (VAi) / Centre Flamand des Archives de l'Architecture (CVAa), Anvers

Directeur général du Singel : Jerry Aerts
Commissaire des expositions du Singel : Moritz Küng

Directrice de l'Institut Flamand d'Architecture: Katrien Vandermarliere
Coordinatrice du Centre Flamand des Archives de l'Architecture: Sofie De Caigny

Textes : Karina Van Herck, Sofie De Caigny, Tom Avermaete
Coordination de l'exposition : Tom Avermaete, Katrien Vandermarliere

Directrice du projet : Karina Van Herck

Composition: Karina Van Herck, Tom Avermaete

Comité scientifique : Bruno De Meulder (KULeuven/TU Eindhoven), Mil De Kooning (UGent), Hilde Heynen (KULeuven), André Loeckx (KULeuven), Francis Strauven (UGent)

Groupe de travail conceptuel et élaboration des études de cas: Tom Avermaete (TU Delft) - Patfoort, Jo Braeken (VIOE) - Modelwijk, Mil De Kooning (UGent) –EGKS-huis, Bruno De Meulder (KULeuven/TU Eindhoven) - OCA, Els De Vos (KULeuven) - Boerinnenbond jaren zestig, Fredie Floré (UGent) - NMKL en middenveld jaren vijftig, André Loeckx (KULeuven) - Danilith, Michael Ryckewaert (KULeuven) - Sledderlo, Katrien Theunis (KULeuven) - De Taeye, Karina Van Herck (VAi/CVAa) - Modelwijk, Patfoort.

Recherches additionnelles: Monique Eleb (Paris-Malaquais), Maureen Heyns (KULeuven), Annelies Nevejans (VAi/CVAa), Peter Postelmans (stagiair), Bregje Provo (VAi/CVAa), Marleen Schulte (stagiair), Herlinde Van Langenhove (VAi/CVAa)

Équipe du projet : Annelies Nevejans (VAi/CVAa), Bregje Provo (VAi/CVAa), Herlinde Van Langenhove (VAi/CVAa)

Coordination de la production de l'exposition : Erwin De Muer
Scénographie de l'exposition: Jeroen Beerten et Yuichi Suzuki
Graphisme : Donuts
Corrections des images: Erwin De Muer
Scans et reproductions : Filip Vanzielegghem
Adaptions matérielle audiovisuelle: Filip Vanzielegghem, Erwin De Muer

Réalisation : Veerle Vermeyen (deSingel), Frederik Liekens (deSingel), Kevin Cuyvers (deSingel), Miriam Wuisman (deSingel), Erwin De Muer

Nous remercions Irene Cieraad (TU Delft), Philippe Janssens (Stadim), Els Witte (VUB) et en particulier Bruno De Meulder (KULeuven/TU Eindhoven) d'avoir partagé leur expérience scientifique, Moniek Bucquoye, Rik Thomas, André Callens et Nicolas Belaen de leur apport pour ce qui est des études de cas, Wivina Demeester de son aide à la réalisation de ce projet, Dirk Milo qui s'est chargé des scans et reproductions, Studio L'Equipe pour la digitalisation de la matérielle audiovisuelle.

Pour ce qui est de la mise à disposition du matériel, nous tenons également à remercier : Afrika-Archief/Fod Buitenlandse Zaken, Amsab-instituut voor Sociale Geschiedenis, AMVB Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel, AMVC-Letterenhuis, Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen (APA), Archives d'Architecture Moderne (AAM), Brusselse Gewestelijke Huisvestingsmaatschappij, cv Brusselse Haard, ISACF/La Cambre, Designarchief Vlaanderen, Design Museum Gent, KADOC Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Eigen Schoon vzw, la Fondation Le Corbusier, La Fonderie, Fotomuseum Antwerpen, Gezinsbond, Koninklijk Belgisch Filmarchief, la Bibliothèque Royale de Belgique, Katholiek Vormingswerk van Landelijke Vrouwen, De Lakense Haard, Mediaoffice, Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (MIAT), Nationaal Geografisch Instituut (NGI), Nederlands Architectuurinstituut (NAi), Philips Company Archives, Provinciaal Archief West-Vlaanderen, ROHM-West-Vlaanderen, Stadsarchief Antwerpen, Stadsarchief Brugge, Stadsarchief, Stadsarchief Genk, Stadsarchief Waregem, Stadsbibliotheek, uGent - Bibliotheek Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, uGent - Centrale Bibliotheek, uGent - Seminariebibliotheek, viva - Socialistische Vrouwen Vereniging vzw, Vlaamse Confederatie Bouw, Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen(VMSW), Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE), VRT-Beeldarchief, Nieuw Dak.

Nos remerciements vont aussi à awg architects, Jo Braeken, Moniek Bucquoye, Gert Defever, Danilith-Delmulle nv, Mil De Kooning, Bruno De Meulder, Els De Vos, Robin Engels, Federale Overheidsdienst voor Werkgelegenheid, la famille Focke-Kerckaert, Fortis, Gewestelijke Maatschappij Kleine Landeigendom Mechelen en Omstreken cv, Kurt Herregodts, Linda Roussel, la famille Schulte, Jacques Semey, Marc Sleen, Rik Thomas, Steven Van den Bergh, la famille Vandendriessche, Charles Vandenhove et Associés, Charles Vermeersch, Johanna van der Werf, meubelfabriek Van Den Berghe-Pauvers.

Tirage: 500 exemplaires

© 2006 deSingel
© 2006 VAi/CVAa

Cet ouvrage ne peut être reproduit, même partiellement, par quelque moyen que ce soit (impression, photocopie ou tout autre procédé électronique ou informatique) ni publié sans l'autorisation écrite de l'éditeur.

Introduction

The Centre for Flemish Architectural Archives and the Flemish Architecture Institute present 'Living in Prosperity. Housing and Home Culture in Flanders, 1948-1973', their first wide-ranging thematic exhibition in deSingel. The project grew from a collaboration of researchers and experts at Flemish Universities.

Living in Prosperity sheds a light on the close connection between the evolution of housing standards and the development of the welfare state in the era 1948 until 1973. After World War II a private property, preferably out of town, with a fully equipped kitchen and bathroom, a garage for the car, central heating, new furniture and a television set became an option for a growing number of Flemish families. Housing became a criterion for prosperity. The exhibition features designs, photographs, scale-models, images from interior exhibitions of architects, occupants and housing agencies, as well as 'housing-educational' organisations such as the Catholic Workers' Wives or the Farmers' Wives Association. Living in Prosperity has brought all this rich and various material about the recent history of housing in Flanders together for the first time and makes it accessible for large crowds.

Historical reference

'Living in Prosperity' recalls a lot of different images. For most Flemish it means a private family home, with a fully equipped bathroom, a kitchen with electric devices, a living room with a television set, a garage for the car. The ideal is a house with a garden, situated in a green environment, far away from the city. Just after World War II that was an exception rather than the rule. In 1947 67% of houses were in a bad state. Lots of houses did not have a toilet inside and bathrooms were not common concepts. 83% of homes did not have access to public sewerage and also the water supply left much to be desired. Also privacy, leisure and social security were but a mere dream for most people.

This changed thoroughly in the development of the welfare state after World War II. The welfare state was a social system that developed throughout Western Europe in the fifties and the sixties. It combined a free market economy and a broad social security. There was an optimistic belief that economic and technological progress would bring the long promised general prosperity for everyone. Providing a cheap, functional and hygienic home for the entire population was one of the spearheads of the welfare state. A general housing policy was developed. Specific for the case of Belgium was that the housing policy's purpose was to have people obtain a private property for a family home, at private initiative.

These principles formed the groundwork for the De Taeye Act, the first wide-ranging housing law after World War II. The De Taeye Act had a catholic background and stimulated the building of family homes. The Act gave an enormous boost to private building. It was especially a big success in Flanders which was predominantly catholic and rural. The De Taeye Act was without any doubt one of the most important breeding grounds for the typical Flemish 'wild housing'.

The Brunfaut Act, a law voted in 1949, created the National Fund for Housing that financed the national housing companies (the National Company for Cheap Housing and Accomodation and the National Company for Small Private Properties) and infrastructure works for collective housing.

The Brunfaut Act was meant for the lowest income range and can be seen as the social equivalent of the De Taeye Act. Because of this law, a series of blocks were built like those in the Antwerp districts Kiel and Luchtbal. One of the most prestigious collective

projects was the Modelwijk (the model district), designed for the world exhibition of 1958. A third pillar of the housing policy was the Law on Slum Removal of 1953 that regulated the fight against slums.

Together, the three laws formed the basis of a general housing policy. They were designed to provide as many families as possible with a suitable and comfortable home. The aim was not only social, but also economic. During the development of the welfare state, the 'common people's house' became not only a social product but also an economic product that was supposed to boost the national economy.

The 'Living in Prosperity' was also supported by various social services. They boosted the improvement of living standards and the increase of purchasing power, both of which brought substantial changes in daily life. The Fleming was gradually better off financially. The car started to appear in the streets. More and more people were able to afford their own house. Building new homes took a lot of space and led to morbid growth and ribbon building.

Housing became more and more the object of the social debate. What is a good dwelling? How can we achieve a good home and how can we rationalise the household? These were fundamental issues in the social structures such as the Farmers' Wives Association and the Christian Workers' Wives. These issues were also discussed in commercial women's magazines and television shows. The 'modern woman' was addressed as the organiser of the household and as the interior decorator. A great variety of manuals, magazines and catalogues were available for purchase. Housing models were praised in show houses and interiors, fairs, lectures and television programmes: housing culture was becoming a commercial product.

The start of Expo 1958 was a forerunner to the sixties' unbreakable belief in new technologies and the consumer society. Unemployment ceased to be an issue. Wages and the standard of living improved. Together with this rising prosperity the number, the size and the quality of homes and the investments in furniture, interior design and equipment increased noticeably. Halfway the sixties, more than half of Belgians lived in a house of their own. Most homes were connected to sewerage and water supply. Bathrooms, a toilet with a flush, garages, television and central heating were not an exception anymore.

The trend in the sixties was to move out of the city. Young families, that became more and more mobile, were looking for green and open spaces. The distance between home and work increased. Suburbs became the expression of the welfare state. At the same time the centre of towns were neglected. The sixties became the era of massive slum removals in the big city centres. In Brussels, historic quarters had to make room for large building projects such as the Berlaymont building, the Zuidertoren, the WTC and modernistic blocks. In the private sector the apartment building became an attractive investment. The typical Amelincx apartment blocks appeared in almost every city.

The connection between the welfare state and housing was visible in most European countries. What makes the case for Flanders special is the specific combination of the three main factors of the welfare state: the government, the social structures and the free market.

The role of private initiative (families and the free market) and the segregated social structures is specific for Belgium and even more for Flanders.

Even though the individual private home was the cornerstone of the welfare state, experiments with serial production, modernistic high-rise buildings and satellite towns were also a part of postwar housing. These models were especially popular in the public sector and among architects and urban developers. Yet large-scale building projects or serial production of houses were an exception rather than the rule. The history of big social housing projects was marked by delays, non-realisation of collective facilities and financial problems. These also form part of the fifties' and the sixties' heritage.

The exhibition

The exhibit brings forward a number of important factors involved in the increase of living comforts through a dozen case studies from recent findings: the incentive system De Taeye of 1948, the housing exhibits of the Farmers' Wives Association and the Christian Workers' Wives, the ready-to-use offer of a building investor, but also 'model operations' like the Modelwijk (the model district) of Renaat Braem for the world exhibition in 1958 or the satellite town Nieuw Sledderlo in Genk. The exhibition widens the perspective and looks how new ideas about housing from Belgium had the ambition of solving the world wide housing shortage. Typical examples are the Office des Cités Africaines (OCA) and the housing models of the engineer Georges Patfoort. Every elaborated case study brings together a rich selection of archives' material from various collections such as architectural archives, companies' archives and images from private collections. Thus, the exhibition gives an overview of a number of housing models that were decisive for the postwar housing culture, and the way in which they were documented in several archives.

1)

The De Taeye Act (1948)

The individual home as the cornerstone of the welfare state

The first big housing law after World War II was the De Taeye Act, that reflected the catholic vision on the role of the state in housing. It featured incentives for building new houses by private individuals and a state guarantee for private loans from acknowledged credit companies. The purpose of the law was to respond to the shortage of modest homes, and at the same time to boost the building industry. Until 1960, the De Taeye Act did not impose an income limit, instead it defined maximum surfaces fit for housing.

The De Taeye Act was a big success in Flanders. In 1954 the 100.000th incentive bonus was celebrated gloriously. Almost a third of postwar housing was realized with the help of the incentive. In the fifties it were mostly terraced houses.

In combination with the advent of the car, the De Taeye Act led to a spatial growth that caused several villages to come apart at the seams. New houses weren't built in the village cores or the city centres, but were spread over the whole surface: at the

borders, as ribbon building along the existing access roads and as semidetached or detached houses in new districts.

(research: Katrien Theunis)

2)

The National Agency for Small Private Property

Model planning for the countryside in the fifties

Already before World War II, two national building companies were responsible for public housing. The National Agency for Cheap Housing and Accomodation (NMGWW) built especially in urban districts whereas the National Agency for Small Private Property (NMKL) was mainly active in countryside districts and also built houses for sale. After the Brunfaut Act of 1949 that regulated the financing of social housing, their activities increased perceptibly. The NMKL was at the crossroads of social housing and the private market: with the incentive premiums of the De Taeye Act people were able to buy a NMKL-house.

The deliberate strategy of the NMKL was to spread cheap houses over the entire countryside. It was supposed to tie labourers to the land they were living on. Furthermore the people would be able to have a vegetable garden for a rainy day. The districts that arose everywhere in Flanders were the expression of a desire to live out of town and to be self-sufficient.

Just as the NMGWW, the NMKL issued model plans. The plans show the growing attention for prosperity (comforts, leisure and entertainment) and privacy in the family. The countryside common people's house henceforth had, just like the urban common people's house, a 'dayzone', with a living room and a kitchen, and a 'nightzone', with bedrooms and a bathroom. Housing in the country was slowly being modernized.

3)

The Farmers' Wives Association and the Catholic Workers' Wives Housing exhibitions and 'good dwelling' in the fifties

In the fifties, private law organisations had a crucial role in society. Together they formed 'the social intermediary structures'. They aimed at various target groups (socialist, liberal or catholic, male or female, rural or urban) and mediated between 'the people' and the government. Especially women's organisations concentrated on housing. They advised their members on comfort and hygiene, interior and the household in the new welfare state.

We show the examples of The Farmers' Wives Association (Boerinnenbond) and the Catholic Workers' Wives (Katholieke Arbeidersvrouwen). As catholic organisations they supported the government policy aimed at private property and family homes. They connected moral themes to this ideal: the family life was idealized and the central role of the woman in the house was fundamental. The house became a symbol of happiness. Archives of social structure organisations tell a fascinating story about the way these ideas were conveyed to the members. The Catholic Workers' Wives organised the exhibitions 'De Thuis' (The Home). The Farmers' Wives Association offered an alternative for countryside women with 'Het huis onzer dromen' (Our Dreamhouse).

(research: Fredie Floré)

4)

The ECSC-house (1954)

A unique experiment with prefabrication

The De Taeye Act boosted private initiative in housing. Modern architects were convinced of the fact that only industrially and serially built homes could satisfy the need for cheap and decent homes.

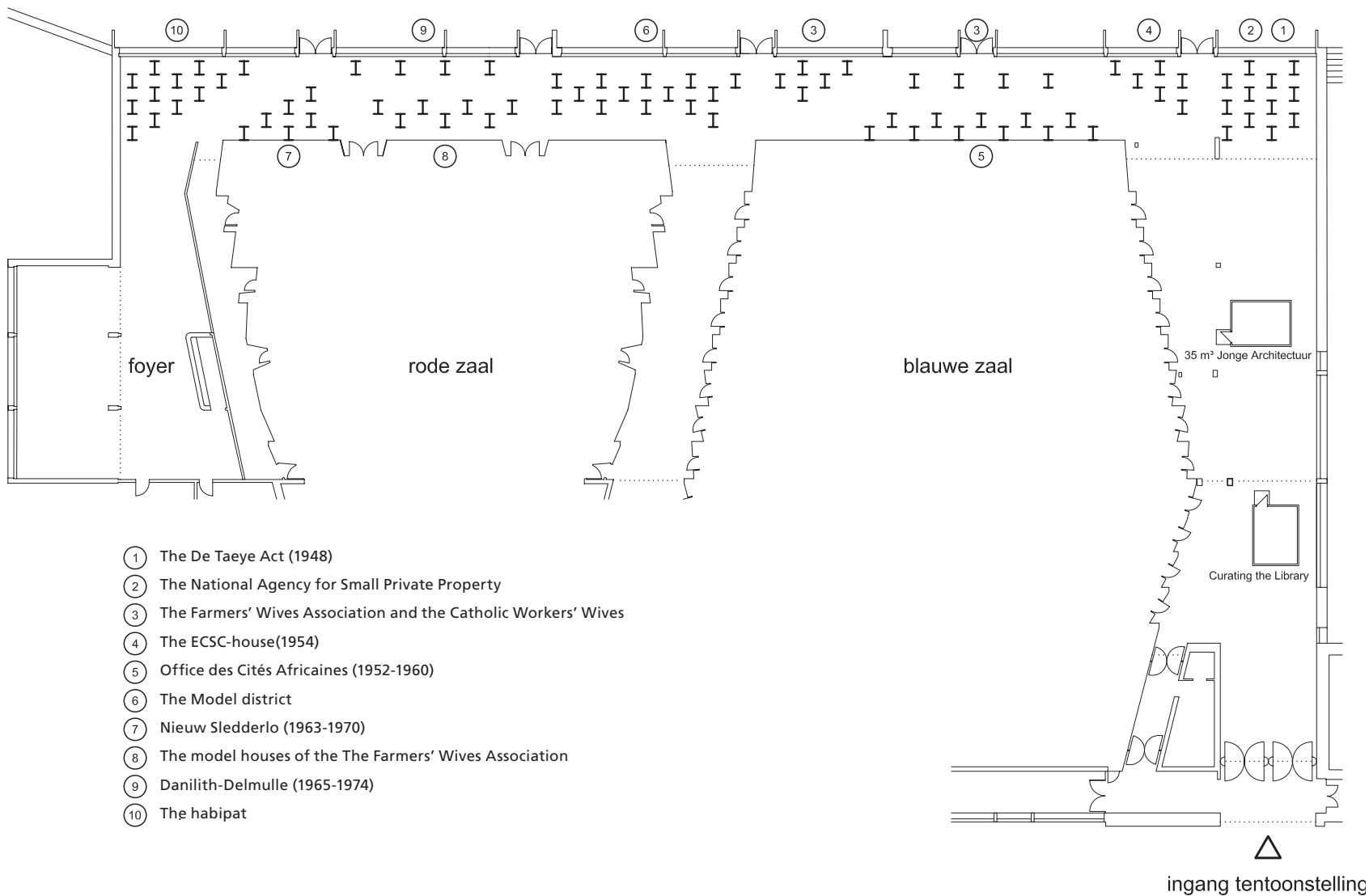
The ECSC-house EGKS by Léon Palm and Willy Van Der Meeren was a unique experiment in this field. The architects hoped that the house would be chosen for the 'experimental building program' for miner's housing of the European Community for Coal and Steel (ECSC). At the International Annual Fair in Liège they presented a prototype of the prefabricated house. It had an equipped kitchen, bathroom and heating from a central stove. The building system was based on a porch in folded steelplate that centralised all electric wiring. The ECSC-house was also revolutionary because of the open building plan and the three-dimensional effect.

Contrary to the original ambition of the architects, the building plan was not applied on large scale. The selection from the archives of Willy Van Der Meeren that we can see here, is documentation for the prototype of the ECSC-house and the main achievements.

(research: Mil De Kooning)

Scalemodel of the Modeldistrict from Renaat Braem et al., presented on the World exhibition of 1958 in the Heizelpark in Brussels, 1958 © VIOE

5)

Office des Cités Africaines (1952-1960)**Modern housing in Congo**

There was never any industrial serial production of family houses on large scale in Flanders. What could not be realized in Flanders, was realized by the Office des Cités Africaines (OCA) in Congo. OCA was a semi-governmental institution that built, as part of the Ten-year-plan for the economic and social development of Belgian Congo, 35,000 modernistic homes, spread over districts for 8,000 to 10,000 inhabitants in the suburbs of big cities. OCA planned housing from a central point and used standard housing schemes. Because of the urgent housing shortage, the emphasis was put on building homes. But OCA also built churches, schools, community centres and was responsible for the entire equipment (electricity, sewerage) and organisation of the districts.

The plans, drawings and photographs stored in the Africa-Archives illustrate one of the most impressive series of housing projects of Belgian architecture history. They show us a residential architecture that deliberately chooses the path of industrialization and standardization. In the struggle for independence the OCA buildings were demolished. They were seen as a symbol of repression and as an intrusion in the people's daily lives.

(research: Bruno De Meulder)

6)

The Model district**Collective housing in a park**

One of the most prestigious high-rise building projects in the era after World War II was the Model district (Modelwijk), that was designed for the world exhibition in 1958 in Brussels. It was to show the progressive image of public housing in Belgium. A team of architects, including Renaat Braem, designed a district for 5000 inhabitants as an island of order in the chaos of the suburb. The Model district was designed according to the principles of CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne): high-rise building, separating pedestrian and car traffic, the emphasis on common facilities and a green environment.

Renaat Braem had an important role in the design. His drawings and sketches, of which a selection is on display for the first time, illustrate his vision that architecture can contribute to a new society. It goes beyond the utilitarian level of 'housing

in prosperity' (comforts, hygiene and functionality). Common facilities (a social centre, schools, a church, stores,...) are monumentally and expressively dealt with.

Building the Model district took more than 10 years. Most of the common facilities and the family houses, that were supposed to compensate for the high-rise buildings, weren't built in the end. At Expo 58 there was only a scale-model.

(research: Jo Braeken and Karina Van Herck)

7)

Nieuw Sledderlo (1963-1970)

The model of a satellite town

Housing immigrant workers decently was a point of particular interest in the sixties. The import of new workforce was necessary for the further development of the industry and welfare in Flanders.

In 1963 as a consequence of a new establishment of car producer Ford, the city council of Genk gave an assignment for the design of a companytown for 150,000 inhabitants, close to the village Sledderlo. The Dutch urban developer Van Embden was hired for this job. He suggested designing a satellite town, an urban model that was applied by Groupe Alpha in Brussels, the Office des Cités Africaines in Congo and even by the NMKL in Flanders. Van Embden conceived the satellite town 'Nieuw Sledderlo' as a comprehensive living environment: a combination of private and collective functionalities, of terraced houses and gallery flats with large green areas in between.

The archives of 'Nieuw Sledderlo' tell the remarkable story of a housing model connected to the waving the coal industry goodbye and the welcoming of the new consumer economy in the Limburg Kempen region.

(research: Michael Ryckewaert)

8)

The model houses of the The Farmers' Wives Association

Promotion of domestic comforts in the sixties

When it came to modern comforts in the sixties, Belgian homes didn't do very well in comparison to the European average. In 1961 21% of the Belgian families did not own a vacuum cleaner, a polisher, a refrigerator, a television set, an electric sewing machine, washing machine or a dryer. All social structures made an effort

to make up arrears. With info sessions, they tried to convince their members of the advantages of modern kitchens, bathrooms, central heating, etcetera. They were less wildly enthusiastic about entertainment technology, like television.

In the countryside the situation was worse than in the urbanised areas. That's probably why the Farmers' Wives Association (Boerinnenbond) had extra attention for domestic technology. In 1962 it set up the housing service that promoted 'technology at home' in it's member's magazine, speeches and in special booklets. Every year a model home was selected in which all members could admire the newest comforts facilities.

The way in which the Farmers' Wives Association promoted comforts in the sixties, illustrates that the 'good dwelling' approach was soon exchanged for a more consumer-oriented approach. The results were bound to follow. In the golden sixties the number of electric devices increased spectacularly.

(research: Els De Vos)

9)

Danilith-Delmulle (1965-1974)

Mass production of homes in the private sector

The free market played an important role in the domestic comfort for the masses. After the war a lot of contractors built up big companies. The firm Danilith-Delmulle is a good example of this trend. It developed a system of prefab. With this system, it built a large number of homes within the incentive system of De Taeye, in the example villages of the Agency for Small Private Property and the National Housing Agency and even as a show house of the Farmers' Wives Association.

In the end Danilith was especially active on the private market. The firm recommended houses through a marketing system involving brochures, salesmen and show houses. The increase of purchasing power made the ideal of an individual newly built house in a green environment a realistic option for a lot of people. The terraced-house-model was exchanged successively for the bungalow, the villa and the farm-style house.

The Danilith archives tell the story of the shift from a collective to and individual concept of welfare and the different models that were involved.

(research: André Loeckx and Kathy Van Hulle)

10)

The habipat

Living in a plastic-mal

The arrival of plastics at home was a symbol for the postwar welfare of the sixties. Synthetic material was also the basic material for new housing types. The Belgian professor Patfoort developed a procedure that could create in a mere 20 hours a cell of 40m² in hard synthetic. Connecting various cells and placing windows in them created the 'habipat-houses'. Patfoort was convinced they would solve the worldwide housing shortage and thus spread welfare. Patfoort put a lot of effort in the adaptation of his universal model by local inhabitants. He involved them in production (self-help housing) and boosted the decoration of the cells with traditional materials.

The United Nations funded a first experiment in Chile in 1972. Later, the habipat-system was applied for temporary accommodations after earthquakes or to replace slums. But usually temporary became eternally, until today people live in habipats. The 1973 oil crisis put an end to the belief in synthetics as a solution for worldwide housing shortage.

The documents on display come from Patfoort's personal archives and illustrate how postwar housing is preserved at private care.

(research: Tom Avermaete and Karina Van Herck)

translation: Andreas Provo

Catalogue

An abundantly illustrated book including sixteen essays about postwar housing is being published together with the exhibition. The book alternates articles of concrete case studies with reflective pieces about postwar housing by Geert Bekaert, Hilde Heynen and Bruno De Meulder. A conversation between Ed Taverne and Bruno De Meulder about the similarities and differences between Flanders and the Netherlands concludes the book.

'Wonen in Welvaart. Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen, 1948-1973'
edited by Karina Van Herck and Tom Avermaete, 010 Publishers, Rotterdam
320 pagina's, Dutch
€ 34,50

Colophon

This publishing is issued for the exhibition 'Wonen in Welvaart. Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen, 1948-1973' from November 30th 2006 until January 14th 2007 at deSingel international Arts Centre, Antwerp.

Publisher:

deSingel International Arts Centre, Antwerp
Flemish Architecture Institute (VAi) / Centre for Flemish Architectural Archives (CVAa), Antwerp

General manager deSingel: Jerry Aerts
Exhibition curator deSingel: Moritz Küng

Director Flemish Architecture Institute: Katrien Vandermarliere
Coordinator Centre for Flemish Architectural Archives: Sofie De Caigny

Text: Karina Van Herck, Sofie De Caigny, Tom Avermaete
Coordination exhibition: Tom Avermaete, Katrien Vandermarliere
Head of project: Karina Van Herck

Composition: Tom Avermaete and Karina Van Herck

Scientific committee: Bruno De Meulder (KULeuven/TU Eindhoven), Mil De Kooning (UGent), Hilde Heynen (KULeuven), André Loeckx (KULeuven), Francis Strauven (UGent)

Content project group: Tom Avermaete (TU Delft), Jo Braeken (VIOE), Mil De Kooning (UGent), Bruno De Meulder (KULeuven/TU Eindhoven), Els De Vos (KULeuven), Fredie Floré (UGent), Hilde Heynen (KULeuven), Michael Ryckewaert (KULeuven), Francis Strauven (UGent), Katrien Theunis (KULeuven), Karina Van Herck (VAi/CVAa), Katrien Vandermarliere (VAi)

Research and case-studies: Tom Avermaete (TU Delft) - Patfoort, Jo Braeken (VIOE) - Modelwijk, Mil De Kooning (UGent) -EGKS-huis, Bruno De Meulder (KULeuven/TU Eindhoven) - OCA, Els De Vos (KULeuven) - Boerinnenbond jaren zestig, Fredie Floré (UGent) - NMKL en middenveld jaren vijftig, André Loeckx (KULeuven) - Danilith, Michael Ryckewaert (KULeuven) - Sledderlo, Katrien Theunis (KULeuven) - De Taeye, Karina Van Herck (VAi/CVAa) - Modelwijk, Patfoort.

Additional research: Monique Eleb (Paris-Malaquais), Maureen Heyns (KULeuven), Annelies Nevejans (VAi/CVAa), Peter Postelmans (stagiair), Bregje Provo (VAi/CVAa), Marleen Schulte (stagiair), Herlinde Van Langenhove (VAi/CVAa)

Project team: Annelies Nevejans (VAi/CVAa), Bregje Provo (VAi/CVAa), Herlinde Van Langenhove (VAi/CVAa)

Executive production exhibition: Erwin De Muer
Spatial design exhibition: Jeroen Beerten and Yuichi Suzuki
Graphic designer exhibition: Donuts
Corrections images: Erwin De Muer
Scans and reproduction: Filip Vanzieleghem
Film and audiovisual adaptation: Filip Vanzieleghem, Erwin De Muer

Exhibition realisation: Veerle Vermeyen (deSingel), Frederik Liekens (deSingel), Kevin Cuyvers (deSingel), Miriam Wuisman (deSingel), Erwin De Muer

Our thanks to: Irene Cieraad (TU Delft), Philippe Janssens (Stadim), Els Witte (VUB) and especially Bruno De Meulder (KULeuven/ TU Eindhoven) for sharing their scientific expertise, Moniek Bucquoye, Rik Thomas, André Callens and Nicolas Belaen for their input in specific cases and to Wivina Demeester for her support for the realisation of this project, to Dirk Milo for scans and reproductions, to Studio L'Equipe for digitalisation of the audiovisual material.

For putting the material at our disposal we would like to thank these archives and institutions: Afrika-Archief/Fod Buitenlandse Zaken, Amsab-instituut voor Sociale Geschiedenis, AMVB Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel, AMVC-Letterenhuis, Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen (APA), Archives d'Architecture Moderne (AAM), Brusselse Gewestelijke Huisvestingsmaat schappij, cv Brusselse Haard, ISACF/La Cambre, Designarchief Vlaanderen, Design Museum Gent, KADOC Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Eigen Schoon vzw, Fondation Le Corbusier, La Fonderie, Fotomuseum Antwerpen, Gezinsbond, Koninklijk Belgisch Filmarchief, Koninklijke Bibliotheek van België, Katholiek Vormingswerk van Landelijke Vrouwen, De Lakense Haard, Mediaoffice, Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (MIAT), Nationaal Geografisch Instituut (NGI), Nederlands Architectuurinstituut (NAi), Philips Company Archives, Provinciaal Archief West-Vlaanderen, ROHM-West-Vlaanderen, Stadsarchief Antwerpen, Stadsarchief Brugge, Stadsarchief, Stadsarchief Genk, Stadsarchief Waregem, Stadsbibliotheek, uGent - Bibliotheek Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, uGent - Centrale Bibliotheek, uGent - Seminariebibliotheek, viva - Socialistische Vrouwen Vereniging vzw, Vlaamse Confederatie Bouw, Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW), Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE), VRT-Beeldarchief, Nieuw Dak.

Also thanks to awg architects, Jo Braeken, Moniek Bucquoye, Gert Defever, Danilith-Delmulle nv, Mil De Kooning, Bruno De Meulder, Els De Vos, Robin Engels, Federale Overheidsdienst voor Werkgelegenheid, family Focke-Kerckaert, Fortis, Gewestelijke Maatschappij Kleine Landeigendom Mechelen en Omstreken cv, Kurt Herregodts, Linda Roussel, family Schulte, Jacques Semey, Marc Sleen, Rik Thomas, Steven Van den Bergh, family Vandendriessche, Charles Vandenhove et Associés, Charles Vermeersch, Johanna van der Werf, meubelfabriek Van Den Berghe-Pauvers

500 issues

© 2006 deSingel
© 2006 VAi/CVAa

No parts of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means other than for personal use only, without the prior permission of the publisher

www.vai.be

www.desingel.be

Vlaams Architectuurinstituut

Jan van Rijswijcklaan 155 . B-2018 Antwerpen
info@vai.be . www.vai.be
T +32 (0)3 242 89 70 . F +32 (0)3 242 89 79

Het Vlaams Architectuurinstituut wordt gesubsidieerd door de Vlaamse Gemeenschap

deSingel Internationaal Kunstcentrum

tickets | hoofdingang

Desguinlei 25 . B-2018 Antwerpen
www.desingel.be . tickets@desingel.be
T +32 (0)3 248 28 28 . F +32 (0)3 248 28 00
openingsuren: ma-vr 10-19 uur . za 16-19 uur

administratie v.z.w

Jan Van Rijswijcklaan 155 . B-2018 Antwerpen
T +32 (0)3 244 19 20 . F +32 (0)3 244 19 59
info@desingel.be

deSingel is een kunstinstelling van de Vlaamse Gemeenschap en geniet de steun van

